

INKLUZIV TA'LIM SHAROITIDA ALOHIDA YORDAMGA MUHTOJ BOLALARNI QO'LLAB-QUVVATLASHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

Holiqova Zubayda Quدراتovna
Ochilova Bog'dagul Baxtiyorovna

Qashqadaryo pedagogika texnikumi o'qituvchilari

MODERN APPROACHES TO SUPPORTING CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN INCLUSIVE EDUCATION SETTINGS

Holiqova Zubayda Quدراتovna
Ochilova Bog'dagul Baxtiyorovna

Teachers of the Qashqadaryo Pedagogical College

Annotatsiya: *Mazkur maqolada inkluziv ta'lim sharoitida alohida yordamga muhtoj bolalarni qo'llab-quvvatlashning zamonaviy pedagogik va psixologik yondashuvlari tahlil qilingan. Inkluziv ta'lim barcha bolalarning teng ta'lim olish huquqini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, u ta'lim jarayonini individuallashtirish, moslashtirish va integratsiyalashgan yondashuvlarni qo'llashni talab etadi. Tadqiqotda alohida ehtiyojli bolalarning psixologik xususiyatlari, ularni qo'llab-quvvatlashning innovatsion metodlari hamda pedagogik shart-sharoitlar ilmiy jihatdan yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *inkluziv ta'lim, alohida ehtiyojli bolalar, pedagogik qo'llab-quvvatlash, individual yondashuv, korreksion pedagogika, moslashtirilgan ta'lim, ijtimoiy integratsiya, psixologik yordam.*

Abstract: *This article analyzes modern pedagogical and psychological approaches to supporting children with special educational needs in inclusive education settings. Inclusive education is aimed at ensuring equal access to education for all children and requires the use of individualized, adapted, and integrated approaches to the learning process. The study highlights the psychological characteristics of children with special needs, innovative methods of their support, and pedagogical conditions based on scientific perspectives.*

Keywords: *inclusive education, children with special educational needs, pedagogical support, individual approach, corrective pedagogy, adapted education, social integration, psychological support.*

Bugungi kunda ta'lim tizimida insonparvarlik tamoyillarining kuchayishi natijasida inkluziv ta'lim konsepsiyasi keng rivojlanmoqda. Inkluziv ta'lim barcha bolalar, jumladan alohida yordamga muhtoj bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishni ko'zda tutadi.

Bu yondashuv nafaqat ta'lim olish huquqini ta'minlaydi, balki bolalarning jamiyatga to'liq integratsiyasini ham qo'llab-quvvatlaydi.

Alohida ehtiyojli bolalar turli rivojlanish xususiyatlariga ega bo'lib, ular uchun maxsus pedagogik sharoitlar va individual yondashuv talab etiladi. Shu bois inkluziv ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalar, differensial yondashuv va psixologik qo'llab-quvvatlash tizimlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Inkluziv ta'lim zamonaviy pedagogikaning insonparvarlik tamoyillariga asoslangan eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u barcha bolalarning ta'lim olish huquqini teng ta'minlashga qaratilgan ijtimoiy-pedagogik tizim sifatida shakllangan.

Ushbu yondashuvning asosiy g'oyasi shundan iboratki, har bir bola – uning jismoniy, aqliy, emotsional yoki ijtimoiy rivojlanish xususiyatlaridan qat'i nazar – sifatli ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak.

Nazariy jihatdan inkluziv ta'lim inson huquqlari, tenglik va ijtimoiy adolat tamoyillariga tayanadi. Bu tamoyillar ta'lim jarayonida diskriminatsiyani istisno etish, har bir bolaning individual ehtiyojlarini hisobga olish hamda ularni jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiya qilishni nazarda tutadi.

Shu asosda inkluziv ta'lim tizimi quyidagi asosiy yo'nalishlar orqali amalga oshiriladi: teng imkoniyatlar yaratish, ta'lim muhitining kamsitishsiz bo'lishi, o'quv jarayonini individuallashtirish, psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini yo'lga qo'yish hamda ijtimoiy integratsiyani ta'minlash.

Ushbu tamoyillar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni har bir bolaning individual imkoniyatlari, rivojlanish darajasi va psixologik xususiyatlariga moslashtiriladi.

Natijada ta'lim jarayoni nafaqat bilim berishga, balki bolaning shaxs sifatida rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Alohida yordamga muhtoj bolalar turli xil rivojlanish cheklovlariga ega bo'lib, bu cheklovlar ularning bilish jarayonlari, emotsional holati va ijtimoiy munosabatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Bunday bolalar eshitish, ko'rish, nutq, intellektual yoki harakat tizimi bilan bog'liq turli darajadagi qiyinchiliklarga ega bo'lishi mumkin.

Psixologik jihatdan bunday bolalarda quyidagi xususiyatlar ko'proq kuzatiladi: diqqatni uzoq vaqt davomida bir joyga jamlash qobiliyatining pastligi, xotira jarayonlarining sekin rivojlanishi, nutq rivojlanishida kechikishlar yoki cheklanishlar, emotsional barqarorlikning yetarli darajada shakllanmaganligi hamda ijtimoiy muloqotga kirishishda qiyinchiliklar.

Mazkur xususiyatlar har bir bolaning individual rivojlanish traektoriyasini belgilab beradi va shu sababli ta'lim-tarbiya jarayonida yagona yondashuvdan foydalanish samarasiz hisoblanadi.

Aksincha, har bir bola uchun alohida yondashuv, moslashtirilgan metodlar va maxsus pedagogik texnologiyalarni qo'llash zarur bo'ladi.

Shu bilan birga, bunday bolalar to'g'ri pedagogik va psixologik qo'llab-quvvatlash orqali o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon eta olishlari mumkin.

Bu esa inkluziv ta'lim tizimining asosiy maqsadi – har bir bolaning shaxsiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Inkluziv ta'lim sharoitida alohida yordamga muhtoj bolalarni samarali o'qitish va rivojlantirish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlarning integratsiyalashgan tizimi muhim ahamiyatga ega.

Ushbu yondashuvlar ta'lim jarayonini individuallashtirish, moslashtirish va bolaning psixologik-pedagogik ehtiyojlariga yo'naltirish orqali amalga oshiriladi.

Birinchi, "Individualizatsiya va differensial yondashuv" inkluziv ta'limning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, u har bir bola uchun alohida ta'lim yo'nalishini ishlab chiqishni nazarda tutadi. Bu jarayonda bolaning rivojlanish darajasi, qiziqishlari, imkoniyatlari va o'zlashtirish sur'ati hisobga olinadi. Natijada ta'lim jarayoni standartlashtirilgan emas, balki shaxsga yo'naltirilgan shaklda tashkil etiladi.

Ikkinchi, "Korreksion-pedagogik yondashuv" rivojlanishdagi muayyan cheklovlarni bartaraf etish yoki kamaytirishga qaratilgan maxsus pedagogik faoliyatni o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuvda logopedik, psixologik va defektologik yordam kompleks tarzda qo'llanilib, bolaning nutqiy, kognitiv va ijtimoiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi.

Uchinchi, "Ko'p sensorli ta'lim texnologiyalari" (multisensor yondashuv) o'quv materialini bir nechta sezgi organlari orqali qabul qilish imkonini yaratadi. Ya'ni, ko'rish, eshitish va harakat orqali o'qitish bolalarda bilimlarni chuqurroq va barqarorroq o'zlashtirishga yordam beradi. Ayniqsa, rivojlanishida cheklovlari bo'lgan bolalar uchun bu yondashuv samarali hisoblanadi.

To'rtinchi, "O'yin texnologiyalari" inkluziv ta'lim jarayonida yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. O'yin faoliyati orqali bolalar nafaqat bilim va ko'nikmalarni o'zlashtiradilar, balki ijtimoiy muloqot, hamkorlik, empatiya va mustaqil fikrlash kabi muhim kompetensiyalarni ham rivojlantiradilar. O'yin bolaning tabiiy ehtiyojlariga mos faoliyat bo'lgani uchun u ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Beshinchi, "Raqamli va assistiv texnologiyalar" inkluziv ta'limning zamonaviy bosqichini belgilab beradi. Audiovizual vositalar, maxsus dasturlar, moslashtirilgan qurilmalar va interaktiv platformalar alohida ehtiyojli bolalarning ta'lim jarayonida faol ishtirokini ta'minlaydi hamda ularning imkoniyatlarini kengaytiradi.

Inkluziv ta'lim tizimida psixologik qo'llab-quvvatlash markaziy o'rin tutadi. Psixologik yordam bolalarning emotsional holatini barqarorlashtirish, stress va xavotir darajasini kamaytirish, o'ziga ishonch va ijobiy o'zini baholashni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu jarayon bolaning ta'lim muhitiga moslashuvini yengillashtiradi. Shuningdek, inkluziv ta'lim samaradorligi ko'p jihatdan ota-onalar bilan hamkorlikka bog'liq. Oila va ta'lim muassasasi o'rtasidagi uzviy hamkorlik bolaning psixologik rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi va ta'lim jarayonida uzluksizlikni ta'minlaydi.

Alohida yordamga muhtoj bolalarni jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiya qilish inkluziv ta'lim tizimining eng muhim strategik yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiy integratsiya jarayoni bolaning faqat ta'lim muassasasiga moslashishini emas, balki uning jamiyatda to'liq va teng huquqli a'zo sifatida faol ishtirok etishini ham nazarda tutadi. Bu jarayon orqali bola ijtimoiy tajriba orttiradi, atrofdagilar bilan o'zaro

munosabat o'rnatadi va jamiyat me'yorlarini bosqichma-bosqich o'zlashtiradi. Tengdoshlari bilan birga ta'lim olish jarayoni ijtimoiy integratsiyaning asosiy omillaridan biri bo'lib, u bolalarda tabiiy muloqot muhitini shakllantiradi. Bunday muhitda bola o'zini alohida yoki chetlatilgan shaxs sifatida emas, balki jamoaning teng huquqli a'zosi sifatida his qiladi. Bu esa ijtimoiy moslashuv jarayonini yengillashtiradi va bolada o'ziga ishonch hissining shakllanishiga yordam beradi. Ijtimoiy integratsiya jarayonida bolalarda bir qator muhim ijtimoiy-psixologik ko'nikmalar shakllanadi. Jumladan, muloqot madaniyati – ya'ni o'z fikrini ifodalash, boshqalarni tinglash, suhbatga kirishish va ijtimoiy signallarni to'g'ri tushunish qobiliyati rivojlanadi. Shuningdek, hamkorlik ko'nikmalari ham shakllanib boradi, bu esa bolalarning jamoaviy faoliyatda ishtirok etish, vazifalarni bo'lishish va umumiy maqsadga erishish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, ijtimoiy integratsiya bolalarda empatiya, ya'ni boshqalarning hissiy holatini tushunish va unga mos munosabat bildirish qobiliyatini rivojlantiradi. Tengdoshlari bilan doimiy muloqotda bo'lish orqali bola turli ijtimoiy vaziyatlarni tahlil qilishni va ularga mos xulq-atvor strategiyalarini ishlab chiqishni o'rganadi.

Ijtimoiy integratsiya jarayonining samaradorligi ko'p jihatdan ta'lim muassasasidagi psixologik iqlimga bog'liq. Sinf jamoasida qo'llab-quvvatlovchi, do'stona va kamsitishdan xoli muhit yaratilishi bolaning o'zini xavfsiz va qadrli his qilishiga xizmat qiladi. Bunday muhitda bola o'z fikrini erkin ifoda eta oladi, xatolardan qo'rqmaydi va ta'lim jarayonida faol ishtirok etadi. Psixologik iqlimning ijobiy bo'lishi o'qituvchi va tengdoshlarning munosabatiga ham bevosita bog'liq. O'qituvchining tolerantlik, sabr-toqat va qo'llab-quvvatlashga asoslangan yondashuvi bolalarning emotsional barqarorligini mustahkamlaydi.

Tengdoshlar esa inklyuziv qadriyatlarni o'zlashtirgan holda bir-biriga yordam berish va hurmat qilishni o'rganadilar.

Natijada, ijtimoiy integratsiya jarayoni nafaqat alohida yordamga muhtoj bolalarning jamiyatga moslashuvini, balki butun sinf jamoasida insonparvarlik, hamjihatlik va ijtimoiy mas'uliyat kabi qadriyatlarning shakllanishini ham ta'minlaydi.

Bu esa inkluziv ta'limning asosiy maqsadi bo'lgan teng va adolatli ta'lim muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Inkluziv ta'lim sharoitida alohida yordamga muhtoj bolalarning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiya qilinishi murakkab va ko'p bosqichli psixologik-pedagogik jarayon sifatida qaraladi.

Ushbu jarayon bolaning yangi ta'lim muhitiga moslashuvidan boshlab, to'liq ijtimoiy ishtirok darajasiga yetguniga qadar bo'lgan rivojlanish dinamikasini o'z ichiga oladi.

Dastlabki bosqichda bola yangi muhitga moslashadi, bunda u qo'rquv, noaniqlik va ehtiyotkorlik kabi emotsional holatlarni boshdan kechirishi mumkin. Keyingi bosqichda tengdoshlar bilan ilk muloqotlar shakllanadi va ijtimoiy aloqalar asta-sekin rivojlanib boradi.

Vaqt o'tishi bilan bola jamoaviy faoliyatlarda faol ishtirok eta boshlaydi, hamkorlik ko'nikmalarini o'zlashtiradi va o'zini guruhning bir qismi sifatida his qiladi.

Eng so'nggi bosqichda esa u sinf jamoasining to'liq va teng huquqli a'zosi sifatida ijtimoiy hayotga to'liq integratsiyalashadi.

Ijtimoiy integratsiya jarayonida pedagogning o'rni juda muhim bo'lib, u nafaqat ta'lim beruvchi, balki ijtimoiy muhitni boshqaruvchi, ya'ni "mediator" va "psixologik ko'priq" vazifasini ham bajaradi.

O'qituvchi sinfda ijobiy psixologik muhit yaratishi, bolalar o'rtasida tenglik tamoyillarini ta'minlashi, konfliktli vaziyatlarni yumshatishi hamda har bir bolaning ijtimoiy faolligini qo'llab-quvvatlashi lozim.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining empatik va qo'llab-quvvatlovchi yondashuvi integratsiya jarayonining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Shuningdek, tengdoshlar guruhi ham ijtimoiy integratsiyaning muhim omili hisoblanadi.

Bolalar bir-biri orqali xulq-atvor modellari, muloqot uslublari, emotsional reaksiyalar va hamkorlik strategiyalarini o'zlashtiradilar. Ijobiy tengdosh muhiti alohida yordamga muhtoj bolalar uchun eng samarali ijtimoiy moslashuv va rehabilitatsiya vositasi sifatida xizmat qiladi.

Biroq integratsiya jarayonida bir qator psixologik to'siqlar ham yuzaga kelishi mumkin.

Ular orasida o'ziga ishonchning pastligi, ijtimoiy qo'rquv, muloqotdagi qiyinchiliklar, tengdoshlar tomonidan rad etilish va stigmatizatsiya holatlari muhim o'rin tutadi.

Ushbu to'siqlarni bartaraf etish uchun ijobiy mustahkamlash, o'yin terapiyasi, guruhli mashg'ulotlar, ijtimoiy hikoyalar texnikasi hamda hamkorlikka asoslangan o'qitish metodlaridan foydalanish samarali hisoblanadi.

Samarali tashkil etilgan ijtimoiy integratsiya natijasida bolada o'ziga ishonch ortadi, ijtimoiy faollik kuchayadi, emotsional barqarorlik shakllanadi, mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalari rivojlanadi hamda jamiyatga moslashuv jarayoni tezlashadi.

Zamonaviy ilmiy yondashuvlarda ijtimoiy integratsiya jarayoni faqat pedagogik emas, balki bio-psixo-sotsial model asosida talqin qilinadi. Bu modelga ko'ra, bolaning rivojlanishi biologik xususiyatlar, psixologik holat va ijtimoiy muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasi sifatida shakllanadi.

Shu sababli ijtimoiy muhit sifati va munosabatlar tizimi inkluziv ta'lim samaradorligining asosiy determinantlaridan biri hisoblanadi.

Inkluziv ta'lim sharoitida alohida yordamga muhtoj bolalarni qo'llab-quvvatlash zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb yo'nalishlaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, individual yondashuv, korreksion-pedagogik usullar, o'yin texnologiyalari va raqamli vositalar bolalarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, psixologik qo'llab-quvvatlash va ota-onalar bilan hamkorlik inkluziv ta'lim samaradorligini oshiradi.

Kelgusida inklyuziv ta'lim tizimini yanada rivojlantirish, pedagoglarning malakasini oshirish va zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etish muhim vazifalardan biri bo'lib qoladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. UNESCO. Inclusive Education Guidelines. – Paris, 2023.
2. Ainscow M. Developing Inclusive Education Systems. – London, 2022.
3. Nishonova Z.T. Bolalar psixologiyasi. – Toshkent, 2023.
4. Karimova V.M. Psixologik rivojlanish asoslari. – Toshkent, 2024.
5. Florian L. The SAGE Handbook of Special Education. – London, 2023.
6. UNESCO Global Education Monitoring Report. – 2024.